

Gart der Gesundheit: grosz klett.

Geschreven en vertaald door Nico Koomen.

grosz klett cccxvi C

Lappacium sive lappa maior latine·
(Diascorides in dem capitel lappacium
beschreibt uns und spricht das der sind
vierhande und sind gar nahe einer natur als heip
und auch trucken an dem vierden grade· Etlich
meister sprechen auch in dem dritten grade
[259] Des gleichen findet man auch in dem
büch circa instans· Die klett har scharpffe bleter
unnd die ist die beste· Die ander hatt rundt
bleter die ist nit als güt als die erste· Die drit hat
breite bleter und groß unnd die ist güt zū
essen· Die vierdt ist genant sauer kletten· die
nennen ettlich meyster acetosa· (Der safft van
der scharpffen kletten und nußôle und terpentin
mit einander gesoten yegklichs gleich
vil· darnach gesyhen durch ein tûch und thū
darein bulver von weinstein das dritteil als vil
als der ersten stück und daraup gemacht ein
salbe unnd damitt geschmietet den unreynen
grünt an dem leibe der überzogen ist mit d
ausseczigkeit die haut wirt glat unnd
schöne· (Die wurczel gesoten mitt starckem
wein oder epsig und darnach gestossen und
davon gemacht ein pflaster· dijs pflaster
benymmet die geschwulst des milczes.
(Die wurczel in wein gesoten und den
getruncken ist güt für das keichen· (Wer dise
wurczel an dem halse tregt dem wachsen klein
düse an dem leib· (Der meister Wilhelmus
spvicht in seiner cyrougi dz der scharpffen
kletten gesoten mit schmalz und gelegt auff die

(1) **Grote klis**, 226ste kapittel.

Lappacium sive lappa major Latijn. (**Arctium lappa**)

Dioscorides in het kapittel lappacium beschrijft
ons en spreekt dat het is (2) viervormig en ze
zijn erg dichtbij een natuur als heet en ook
droog aan de vierde graad. Ettelijke meesters
spreken ook in de derde graad. [259] Desgelijks
vindt men ook in het boek Circa instans. De klis
heeft scherpe bladeren en dat is de beste. De
andere heeft ronde bladeren en die is niet zo
goed als de eerste. De derde heeft brede
bladeren en grote en die is goed te eten. De
vierde is genaamd klaverzuring en die noemen
ettelijke meesters (Rumex) acetosa. Het sap
van de scherpe klis en notenolie en terpentijn
met elkaar gekookt, van elk gelijk veel, daarna
gezeefd door een doek en doe daarin poeder
van wijnsteen, dat derde deel zoveel als het
eerste stuk, en daaruit gemaakt een zalf en
daarmee gesmeerd de onreine schurft aan het
lijf dat overtrokken is met de huiduitslag, die
huid wordt glad en schoon. De wortel gekookt
met sterke wijn of azijn en daarna gestoten en
daarvan gemaakt een pleister, deze pleister
beneemt die gezwollen van de milt.

De wortel in wijn gekookt en dan gedronken is
goed voor dat kuchen. Wie deze wortel aan de
hals draagt die groeien geen klieren aan het lijf.
De meester Wilhelmus spreekt in zijn chirurgie
dat de scherpe klis gekookt met vet en gelegd
op de harde zweren weekt gauw en trekt ook

hårten geschweren weichet balde unnd zeühet auch zûsamen die bôsen materien und eyter und heilet darnach dester ee. (Galienus in dem sechsten bûch genant simplicium farmacorum in dem capitel lappacium beschreibet uns und spricht dz die scharpff klette die tugent habe messigklich durchdringen und auß zû ziehen bôp materien darumb dienet sy wol für den stein und auch für bôp blatern den eyter auß zû ziehen. (Der same von der scharpffen kletten stopffet die flûp des menschen als dan ist dz rote und auch sunderlich die flûp der frauwen die des zû vil haben. (Item die meister spreken gemeinklich das die alle gar nahe haben ein natur. Aber doch ist die erste dye beste darumb mag man die selbigen gebrauchen in der erczney. (Diascorides lappa maior dz ist die grôsser hat alle eygenschaft der kleiner. Wôlicher disen samen an seinem halse treget dem mag kein faule fleisch in keyner wunden wachsen und faule fleisch darinne wære erfrischt diser samen von grundte dem gesoten in wasser und die wunden damit gewaschen. (Hie merck das die figur dijs capitels soll steen in dem cclv capitel genant Lappadarium rotundum vel bardana maior dz ist die groû huflattich. Und die figur do selbest soll in dysem capitel steen wenn dise zwo figuren also sind verseczet von ungeschicht. [260]

tezamen de kwade materiën en etter en heelt daarna des te eerder. Galenus in het zesde boek genaamd simplicium farmacarum in het kapittel lappacium beschrijft ons en spreekt dat de scherpe klis de deugd heeft middelmatig door te dringen en uit te trekken kwade materiën en daarom dient ze goed voor de steen en ook voor kwade blaren de etter uit te trekken. Het zaad van de scherpe klis stopt de vloed des mensen zoals dan is de rode en ook vooral die vloed der vrouwen die dat te veel hebben. Item, de meesters spreken algemeen dat die alle erg nabij hebben een natuur. Maar toch is de eerste de beste en daarom mag men diezelfde gebruiken in de artsenij. Dioscorides, lappa major, dat is de grotere, heeft alle eigenschappen van de kleine. Wie deze zaden aan zijn hals draagt die mag geen vuil vlees in geen wond groeien en vuil vlees daarin wordt verfrist, deze zaden van grond dan gekookt in water en de wonden daarmee gewassen. Hier merk dat de figuur in dit kapittel zal staan in het 255ste kapittel genaamd Lappadarium rodeum vel bardana major, dat is het grote hoefblad. En de figuur daar zal in dit kapittel staan, want deze twee figuren alzo zijn verzet van ongeschikte. [260]

Vorm.

Het blad is dof groen, hartvormig en gesteeld. De bloemhoofdjes zijn groot met een scherpe punt, bloemen openen in juli en augustus en zijn purperachtig lila, ze lijken wel wat op distelbloemen. Het zijn grote tweejarige planten met de opvallende gestekelde vruchthoofden in de herfst. Een ruige plant met een stengel van meer dan een meter hoog met bladeren rond de wortel die groter zijn dan elke andere inlandse plant.

Naam.

Dodonaeus; ‘Groot klissenkruid wordt in het Grieks Arcion, in het Latijn Personatia, Personata en Arcium, van de apothekers Bardana en Lappa major, in het Hoogduits Gross Cletten, in het Nederduits grote klissen. Dit kruid is in het Grieks Arction genoemd geweest (zegt Lobel) omdat de klissen of stekende bolletjes op de ruwe en lokachtige hoofden van de beren lijken’.

Arctium lappa L., vooral de grote, dus een lap klis, is al sinds de oudheid in gebruik. De plant werd door Plinius lappa genoemd. Dit woord is afgeleid van het Griekse labein: *vasthouden of vastgrijpen* naar de met haken versierde vruchten die licht hangen en *kleven* blijven.

Het woord klis verschijnt in midden-Nederlands als clisse, in het Angelsaksisch als clate, het is de Engelse clote, Duitse Klette. Cledda of Cletta bij Hildegard, Kletten bij Bock. Al die woorden voeren terug op het Germaanse klippan, -on, wat uit de Indogermaanse wortel glei: kleverig of smeren stamt. Uit dit woord stamt ook het Latijnse gluten: lijm, (gluton) vergelijk Frans glouteron: kleven, Latijn glutinosus: kleverig. De betekenis van wat kleverigs zou op de kleverige en slijmige wortel kunnen slaan.

(2) ‘Dioscorides in het kapittel lappacium beschrijft ons en spreekt dat het is viervormig’. Vele grootbladige kruiden werden Lappacium genoemd, zoals zuring, sla, hoefblad.

Gebruik.

Dodonaeus; 'De bladeren van grote klissen zijn van krachten matig verdrogend en verbreidend of verterend, de wortel is deelachtig van enige hitte.

De wortels van grote klissen zijn zeer nuttig en geschikt voor diegene die bloed en etter uitspuwen, met pijnzaden ingegeven, zegt Dioscorides.

Apuleius schrijft dat deze wortels die met wat zout gestampt of gewreven zijn zeer nuttig zijn om op de beten van dolle honden te leggen op die manier dat de gebetene daarmee terstond genezen wordt.

Dezelfde Apuleius zegt dat het sap van de bladeren van groot klissenkruid met honing te drinken gegeven de plas verwekt en de smarten der blaas weg neemt en dat hetzelfde sap dat met oude wijn gedronken is alle beten van de slangen of diergelijke vergiftige dieren wonderbaarlijk geneest.

Columnella vertelt dat wanneer men dit kruid dat met zout gewreven of gestampt is op de plaatsen die van de adder gebeten zijn legt al het vergif weg genomen en krachteloos gemaakt wordt, wel verstaande als men de huid eerst met een vliem of lancet geopend en geschraapt heeft of gescherfd, maar hij zegt dat de wortel die gestampt is noch veel krachtiger is tegen het vergif van de slangen. Hij verzekert ook dat dezelfde wortel op de kropzweren of zwellen van de hals zeer grote baat doet.

Voorts, de steel van het groot klissenkruid dat noch jong is en eer daar klissen aangroeien schillen en rouw met zout en peper of gekookt met het sap van het vlees is niet onlieflijk om te eten. En die steel also gegeten vermeerdert het zaad en verwekt tot vleselijke lust en bovendien strekt het lichaam voor tamelijk goed voedsel, vooral als hij gekookt is. Als men daar pijnzaden, dat is kernen van pijnappelen, bij doet dan is die voorschreven steel noch nuttiger en zo is het de uitterende en bloedspuwende lieden niet minder nuttig dan de wortel zelf.

Om de sterke reuk en smaak der bladeren van dit kruid geloven sommige dat het dezelfde aard zou mogen hebben die men in de hondstong vindt, doch zwakker. De wortel, (die groot en stevig is) wordt met suiker gekonfijt en wordt lieflijk en is zeer goed geacht tegen niergruis en buikloop, ze verwekt ook tot bijslapen zoals Dodonaeus van de steel ook zegt.

De wortel een vierendeel lood zwaar met dennenzaden ingenomen helpt diegene die bloed en etterachtige vochtigheid spuwen. De wortel zelf is zeer goed gestampt en opgelegd bij diegene die grote pijn hebben in de leden doordat de leden gebroken of gekwetst zijn geweest.

Het water daar de bladeren in gekookt zijn is zeer goed om daarmee de wonden of zweren nat te maken of te stoven al was het ook kanker. En men stampt de bladeren met salpeter, varkensvet en azijn en men maakt daar een pleister van en men legt dit op de wond.

De groene bladeren gestampt en met wit van een ei gemengd genezen de verbranding en alle zwerende zeren.

Het sap is ook goed tegen alle de voor vermelde gebreken met witte wijn gedronken of ook alleen.

Het zaad is tot dezelfde dingen zo goed als de wortel en het wordt ook met suiker gekonfijt. Het is veel krachtiger in niergruis dan de wortel, ja breekt de steen zowel van de nieren als van de blaas en daarboven stopt het de rode afgang. Hetzelfde zaad gestampt en veertig dagen lang met goede wijn gedronken is zeer goed voor diegene die jicht hebben en is zeer nuttig voor diegene die van de steen gesneden zijn om te beletten dat die niet meer groeit'.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl/> en : <http://www.volkoomen.nl/>